

NACJONALIZM I ANARCHIZM. ANALIZA KOMPARATYSTYCZNA MYŚLI I RUCHU

Nacjonalizm i anarchizm są kierunkami myśli politycznej, które w literaturze przedmiotu analizowane są jako przeciwstawne. Również jako antagonistyczne analizowane są ruchy nacjonalistyczny i anarchistyczny. Potwierdza to historia i współczesność form ich aktywności, obfitująca w przykłady konfrontacji. Stąd celem poniższych refleksji jest odnalezienie oraz rozpoznanie różnic i podobieństw pomiędzy nacjonalizmem i anarchizmem, zarówno w znaczeniu myśli, jak i ruchu. Do przeprowadzonej analizy komparatystycznej zastosowano przykłady myśli i aktywności polskich anarchistów skupionych w Federacji Anarchistycznej, działającej w Polsce od końca lat 80. XX w., ugrupowań polskich nacjonalistów, zorganizowanych w Narodowym Odrodzeniu Polski, Obozie Narodowo-Radykalnym i innych strukturach krajowych.

Propozycje metodologiczne

Badania myśli politycznej i ruchów społecznych prowadzone są najczęściej w kontekście analizy stanowisk poszczególnych kierunków myślowych i reprezentujących je postaci, ruchów lub partii politycznych wobec istotnych problemów współczesnego świata. Publikacje naukowe obfitują też w historyczne opracowania, których autorzy, stosujący metody praktykowane w badaniach historycznych i analizę systemową, „rozbiegają” na części nurty myślowe bądź zespoły poglądów poszczególnych myślicieli, tym samym analizując ich koncepcje polityczne. Warto jednakże podjąć również trud prowadzenia badań kom-

paratystycznych nad kierunkami myśli politycznej oraz ruchami społecznymi i partiami politycznymi, które się do nich odwołują w formułowanych programach. Badania tego typu prowadzą często do zburzenia – lub choćby podania w wątpliwość – tradycyjnych wyobrażeń o różnicach i podobieństwach kierunków myślowych oraz usytuowania ich w punktach linii prostej, podzielonej umownymi zbiorami „lewica – prawica”. Wydaje się to szczególnie istotne z uwagi na naznaczone błędem pomijanie czasu i przestrzeni umiejscowienia tych zbiorów oraz nieuwzględnianie punktów stycznych i punktów łączących te zbiory, do czego właśnie prowadzą badania komparatystyczne. Stąd właściwsze wydaje się porównywanie myśli i ruchów poprzez odnoszenie się nie do osi prostej lewica – prawica (albo nie wyłącznie do niej, gdyż takie badania wymagają eksplanacji tych terminów i przesłanek ich zastosowania), ale do tej linii w formie zakrzywionej w owal (diagramy nr 1 i nr 2).

Diagram nr 1: Procesy zbliżania i rozpraszania kierunków myśli politycznej

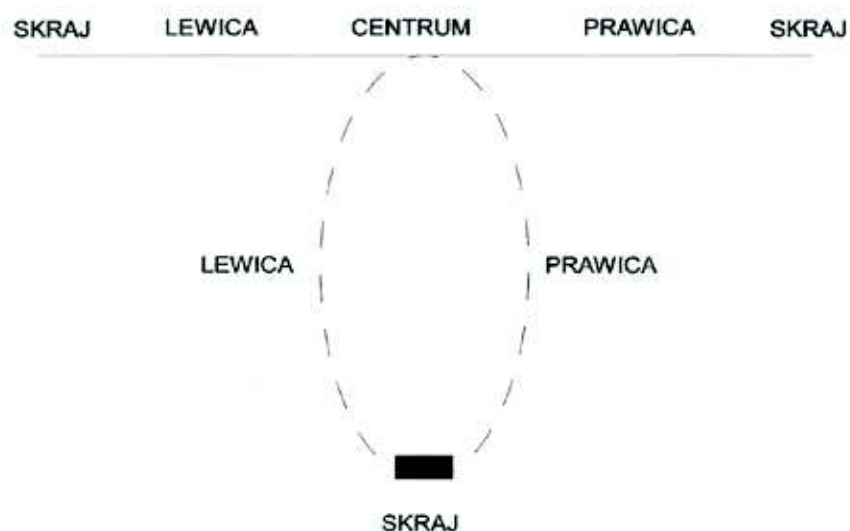
Źródło: P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013, s. 83.

Zasadne jest także stosowanie metod, których celem jest badanie stopnia akceptacji, tolerancji, sprzeciwu i negacji systemu politycznego. Takie badania mogą prowadzić nie tylko do wniosków zaskakujących dla twórców lub reprezentantów badanych kierunków myśli politycznej, ale i do wniosków pragmatycznych dla reprezentantów myśli systemowej, a w szczególności instytucji państwowych. W tym kontekście, w uproszczeniu i z pominięciem szczegółów, należy wskazać metodę zbiorów rozmytych (*fuzzy set*), która polega na wyodrębnieniu zbiorów (stanów) pośrednich, zamiast umiejscawiania ich „w” i „poza” zbiorami (stanami)¹. Jeśli bowiem badania komparatystyczne koncentrować się będą wyłącznie na wskazywaniu stanów idealnych (np. nacjona-

¹ R. Bäcker, *Nietradycyjna teoria polityki*, Toruń 2011, s. 19–20.

lizmu i anarchizmu), wówczas konkluzją przeprowadzonej analizy może być potwierdzenie hipotezy o odmienności tych kierunków myśli politycznej. Jeśli jednak zastosowana zostanie metoda zbiorów rozmytych, może okazać się, że łączą je zbiory cech i wartości, a więc stany pośrednie, które zbliżają je do siebie w sposób pośredni (diagramy nr 3 i nr 4).

Diagram nr 2: Połączenie skrajów kierunków myśli politycznej w ich warstwie krytycznej

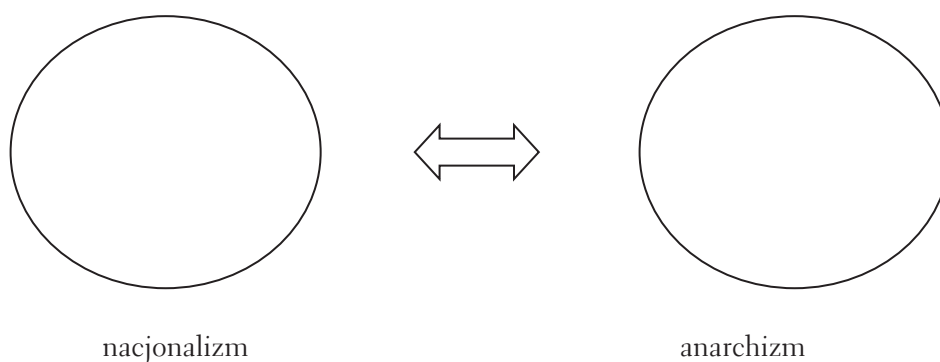

Źródło: P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013, s. 85.

Wreszcie niezbędne jest prowadzenie badań komparatystycznych, które uwzględniają podstawowe cechy i elementy (warstwy) myśli politycznej (wartości, krytyki stanu zastanego, metody zmian, wizje przyszłości). Powinny one stanowić kryteria, na podstawie których następuje proces poszukiwawczy i rozpoznawczy różnic oraz podobieństw kierunków myśli. Analiza diagnostyczna w tym zakresie powinna także uwzględnić otoczenie społeczne i czasoprzestrzenne przedmiotu badań, a także jego umiejscowienie w perspektywie teore-

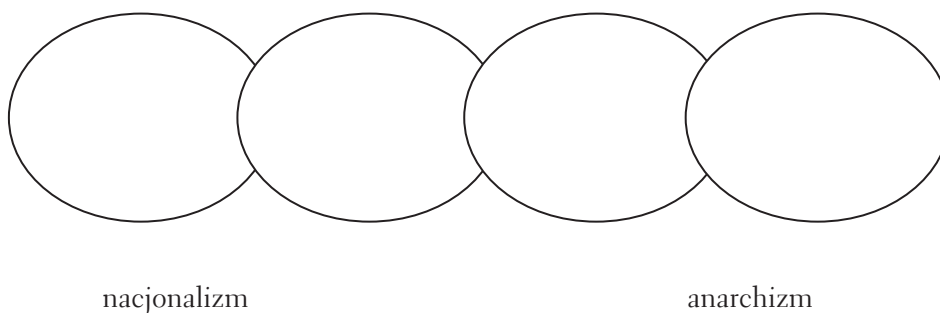
tycznej oraz podejścia ontologiczne i epistemologiczne oparte na pozytywizmie, realizmie i interpretacjonizmie² (z zastrzeżeniem, że należy posługiwać się także ich krytykami).

Diagram nr 3: Analiza komparatystyczna kierunków myśli politycznej nieuwzględniająca zbiorów (stanów) pośrednich

Źródło: opracowanie własne.

Diagram nr 4: Analiza komparatystyczna kierunków myśli politycznej uwzględniająca zbiory (stany) pośrednie

Źródło: opracowanie własne.

² Zob. D. Marsh, G. Stoker, *Teorie i metody w naukach politycznych*, Kraków 2006, s. 17–40.

W badaniach ruchów społecznych nie bez znaczenia jest także analiza ich siły i znaczenia, uwzględniająca logiki stanowiące kryteria komparatystyczne ruchów, takie jak logika liczb, logika szkód i logika świadectwa³. Nie są one jednak wystarczające, dlatego należy je uzupełnić o inne, uwzględniające złożoność stosunków społecznych, przeobrażenia współczesnych państw i środowiska międzynarodowego oraz przemiany w kulturze⁴.

Wartości nadrzędne w systemach aksjologicznych

W katalogu aksjologicznym anarchizmu nadrzędne miejsce zajmuje wartość, jaką jest wolność. Jest ona ujmowana dynamicznie, jako proces maksymalizujący, którego celem jest stan możliwie pełnej wolności. Obejmuje ona indywidua ludzkie, ale nie w oderwaniu od innych indywiduów, a w powiązaniu z nimi, poprzez przejawianie się w nich teźże wartości. Polscy anarchiści skupieni w Federacji Anarchistycznej zaproponowali „stworzenie opartej na zasadach dobrowolności i samorządności sieci autonomicznych organizacji obejmujących wszystkie aspekty życia społecznego, w ramach których członkowie społeczeństwa będą mogli w pełni zaspokajać swoje potrzeby życiowe”. Dobrowolność, samorządność i autonomia potraktowane zostały przez nich jako podstawa programu przemian społecznych. Według nich oznaczają one „prawo jednostki do uczestnictwa w dowolnie wybranych organizacjach lub pozostawania poza nimi, prawo do współdecydowania o wszystkich tych sprawach, które bezpośrednio lub pośrednio jej dotyczą i gwarancję, że nikt nie będzie mógł decydować o losie ludzi bez ich zgody i udziału”⁵ – jak stwierdzono w *Płaszczyźnie ideowej* Federacji Anarchistycznej.

Federacja Anarchistyczna uznała, że nacjonalizm jest ideologią dyskryminującą grupy społeczne, starającą się przekonywać, że istnieją wspólne interesy grup narodowych, i że idee nacjonalizmu „służą klasie rządzącej jako narzędzie podziału społeczeństwa i podtrzymania własnej dominacji”⁶.

³ D. della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, Kraków 2009, s. 188–197.

⁴ Zob. P. Malendowicz, *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa i ład międzynarodowy*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 33, 2015, s. 151–169.

⁵ *Płaszczyzna ideowa Federacji Anarchistycznej*, <http://federacja-anarchistyczna.pl/plaszczynza> (19.01.2016).

⁶ Tamże.

W katalogu wartości nacjonalizmu pierwotne miejsce zajmuje naród i państwo narodowe. Nacjonałiści jednakże również zinterpretowali jego istnienie w otoczeniu wartości, jaką jest wolność. Dla Narodowego Odrodzenia Polski „Naród jest dobrowolnym, opartym na więzi psychicznej i moralnej związku ludzi posiadających – wynikające ze wspólnych przodków i historycznej tradycji – poczucie odrębności kulturowej i chęć jej zachowania oraz rozwoju”⁷.

Analiza kolejnych fragmentów dokumentów tego ugrupowania wskazuje jednak, że wolność w ujęciu nacjonalistycznym nie jest celem autotelicznym i że obejmuje ona indywidua ludzkie (członków narodu) wtórnie, a pierwotnie dotyczy grupy ludzi, tj. narodu. Narodowe Odrodzenie Polski w *Zasadach ideowych nacjonalizmu* zapisało, że człowiek został stworzony na podobieństwo Boga i wyposażony został przez niego w prawo naturalne. Z niego wynikają cztery podstawowe prawa człowieka: prawo do życia – pojętego jako życie biologiczne oraz jako realizacja praw pozostałych, prawo do wolności – czyli do czynienia tego, co nie jest sprzeczne z prawem naturalnym, prawo do założenia rodziny – która jest dla osiągnięcia pełni życia koniecznością, oraz prawo do własności – czyli do posiadania całkowitej własności i rozporządzania środkami produkcji. Dla nacjonalistów człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że nie jest możliwy jego rozwój poza wspólnotą ludzi⁸. Anarchiści natomiast – w myśl koncepcji wolności indywidualnych – taką możliwość uwzględnili.

Obie koncepcje wolności nie są pozbawione antynomii, antylogii i pułapek. Skupiając się na wymiarze jednostkowym, umniejszają jej znaczenie grupowe. Skupiając się na jej wymiarze grupowym, pomniejszają jej znaczenie jednostkowe. Ginie w nich pojęcie odpowiedzialności albo też przenoszone jest ono na grupę społeczną. To z kolei sprzyja zagrożeniu samowolą – jednostek bądź grup społecznych. A to już zaprzecza idei wolności w jej wymiarze realizowanym.

⁷ Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady ideowe nacjonalizmu*, <http://www.nop.org.pl/zasady-ideowe-nacjonalizmu/> (19.01.2016).

⁸ Tamże.

Mity

Ruchy społeczne i partie polityczne posługują się w swojej działalności i propagandzie mitami. Jest to struktura myślenia z przewagą residuów, w której kryteria logicznej poprawności nie są ważne, przekazywane są bowiem emocje, uczucia i wrażenia. Według Eleazara Mielecinskiego mit nie jest ani ewidentnym kłamstwem, ani potwierdzeniem prawdy⁹. Mitami mogą być wartości, ludzie, przedmioty, wydarzenia i sytuacje. Dla nacjonalistów mitem pierwotnym są wartości narodu i państwa narodowego, a dla anarchistów – idea wolności.

Do tych nadrzędnych wartości odnoszą się mity wtórne, które ze względu na materiał do ich budowy można podzielić na historyczne, współczesne i prospektywne¹⁰. Dla nacjonalistów w Polsce mitami historycznymi będą postaci historyczne, jak np. Roman Dmowski albo idee i działalność Narodowej Demokracji w okresie międzywojennym, a później – Żołnierze Wyklęci. Mit współczesny stanowi walka o wolność narodu w warunkach globalizacji oraz rozwoju obszarów władzy „niewidocznej” oraz anonimowej korporacji i instytucji finansowych, a także organizacji międzynarodowych. Mitem prospektywnym jest z kolei wyobrażenie państwa narodowego, suwerennego, wolnego od zewnętrznych ośrodków władczych, a dzięki temu skupiającego naród żyjący zgodnie z własnym narodowym interesem, dostatnio, w warunkach porządku publicznego i w ramach sprawnego systemu politycznego. Dla anarchistów mitami historycznymi są wydarzenia związane z wojną domową w Hiszpanii w latach 1936–1939, działalność armii Nestora Machno na Ukrainie w 1919 r. czy powstanie marynarzy w rosyjskim Kronsztadzie w 1921 r. Mit współczesny stanowi walka z państwem, innymi instytucjami hierarchicznymi, ale i, podobnie jak w przypadku nacjonalistów, walka o wolność z instytucjami i organizacjami identyfikowanymi z podmiotami globalizacji. Mit prospektywny to natomiast wyobrażenie ideału społeczeństwa przyszłości, świata bez państw i instytucji hierarchicznych, w którym stosunki międzyludzkie opierają się na zasadach wolności i równości.

Tak rozumiane mity pełnią dla obu ruchów funkcje samoidentyfikacji i integracji, mobilizacji do działania oraz interpretacji znaczenia tego działania.

⁹ R. Bäcker, *Mity PRL i Polski Ludowej w świadomości społecznej*, w: *Wychowanie a polityka. Mity i stereotypy w polskiej myśli społecznej XX wieku*, red. W. Wojdyło, Toruń 2000, s. 135.

¹⁰ Tamże.

Edukacja i wizje nowego człowieka

Na nadrzędnych wartościach i mitach opierają się także wizje nowych modeli człowieka, właściwe obydwu kierunkom myśli politycznej – tzn. ludzi takich, którzy poprzez system (lub asystem) wychowania i edukacji będą zdolni do życia w przyszłości realizowanej zgodnie z pożądanym wyobrażeniem, ale i będą żyć w niej w przekonaniu o jej prawdziwości i jedynej możliwej słuszności. Każdy ruch i każda myśl jest w wyobrażeniach ich twórców i uczestników monopolistą prawdy – by przytoczyć słowa Lwa Szestowa: „Każdy pragnie zdobyć taką prawdę, która choć troszeczkę, choć odrobinę będzie prawdą dla wszystkich”¹¹.

Dla nacjonalistów patriotyzm polityków powinien przejawiać się w stałej i aktywnej działalności na rzecz państwa. Publicystyka Narodowej Demokracji jeszcze w okresie międzywojennym dowodziła, że do poświadanych cech modelu działacza politycznego zaliczyć należy: osobistą odwagę cywilną, uczciwość, wiedzę, religijność, postawy społecznikowskie, realizm, samodzielność, pracowitość i postawy rodzinne¹². Takie cechy, przeniesione na naród, powinny być kształtowane w warunkach zorganizowania, dyscypliny i karności.

W przypadku anarchistów poświadany ideał wychowawczy sprowadza się do człowieka wolnego z uwzględnieniem świadomości wolności. Taki człowiek nie mógłby być nauczany i wychowywany w drodze systemu edukacyjnego opartego na ocenianiu, nagrodach, karach, nakazach i zakazach. Jego wychowaniu służyć mogłyby jednak zasady właściwe koncepcjom antypedagogiki. Anarchiści odwoływali się bowiem do teorii Ivana Illicha, austriackiego myśliciela proponującego całkowite zlikwidowanie przymusowej szkoły¹³, oraz Hubertusa von Schoenebecka, autora koncepcji edukacji opartej na zasadzie *amication* – przyjaźni z dziećmi. Fundamenty amikatywnego stylu życia stanowią: miłość do siebie (pozbawiona egoizmu i wspierana przez miłość do bliźnich), pełnowartościowość (każdy jest pełnowartościowy, nikt nie musi siebie poprawiać i wychowywać), odpowiedzialność za siebie (człowiek sam dostrzega, co jest dla

¹¹ Cyt. za M. Szulakiewicz, *Wprowadzenie*, w: *Wolność w epoce poszukiwań*, red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Toruń 2007, s. 21.

¹² G. Radomski, *Polityk-wychowawca. Model działacza politycznego w publicystyce Narodowej Demokracji w latach 1918–1926*, w: *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, red. G. Radomski, K. Kalinowska, Toruń 2003, s. 33–46.

¹³ I. Illich, *Spółczesność bez szkoły*, Warszawa 1976.

niego dobre, i jest zdolny odpowiadać za siebie), suwerenność (nikt nie musi czynić czegoś, czego nie chce), ekwiwalencja (wertikalizm zastępowany jest horyzontalnością, gdzie każdy twór zajmuje miejsce jako dorównujący wartością pozostałym), subiektywność (każdy interpretuje świat subiektywnie, nie istnieją obiektywne prawdy odłączone od człowieka), bezbłądność (nikt nie może popełnić rzeczywistego błędu, albowiem nie istnieją obiektywne kryteria stojące ponad jednostką), natura społeczna (ludzie są społecznie konstruktywnymi istotami, mają wzgląd na innych, aby otrzymać od nich coś, co dla nich jest ważne, np. sympatię), szacunek dla świata wewnętrznego (w świat ten nie można ingerować, np. poprzez wezwanie „zrozum to!”), asertywność (nie musimy tolerować wszelkich działań, które spotykamy w świecie zewnętrznym), empatia (zdolność „wczucia” człowiek może rozwijać tak, jak chce, a nie jak rzekomo powinien), wolność od nastawienia na wychowanie („relacja do dziecka” zajmuje miejsce „wychowania na człowieka” zgodnie z wyobrażeniami, jakie implikuje krąg kulturowy jego rodziców)¹⁴.

Paradoksy

Paradoks to „zaskakujące twierdzenie sprzeczne z przyjętą powszechnie opinią; sytuacja pozornie niemożliwa, w której współistnieją dwa wykluczające się fakty” albo „rozumowanie logiczne, pozornie oczywiste, prowadzące z powodu pewnych nieścisłości logicznych do wyniku sprzecznego z założeniem lub udowadniające jednocześnie dwie sprzeczne tezy”¹⁵.

Tak rozumiane paradoksy są właściwe zarówno nacjonalizmowi, jak i anarchizmowi. W odniesieniu do tego pierwszego Agnieszka Durska uznała, że nacjonałiści chcą pełnić rolę służebną wobec narodu i jednocześnie być jego awangardą. Wiedza na temat narodu upoważnia ich bowiem do wyznaczania narodowi kierunków rozwoju, które oni sami uważają za słuszne. Paradoks nacjonalizmu to również kult mistycznie pojmowanego narodu i niezadowolenie z tego, że naród nie może sprostać wymaganiom swoich czcicieli. To przypadek „ogona kręcącego psem”, gdy sługa chce komenderować, kiedy naród jest boż-

¹⁴ H. v. Schoenebeck, *Wolność od wychowania*, Kraków 2008, s. 102–105; zob. też P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013, s. 371–378.

¹⁵ Słownik Języka Polskiego, *Paradoks*, <http://sjp.pl/paradoks> (19.01.2016).

kiem, a jednocześnie tworzywem. Jest idolem, wzorcem doskonałości i obiektem kultu, ale też ułomnym wychowankiem albo tworzywem dla misjonarsko-pedagogicznej ambicji¹⁶.

Anarchiści nie odpowiedzieli natomiast na pytanie, jak uczynić człowieka dobrym w świecie zła. Nie wyzbyli się przemocy w walce o przyszłość pozbawioną przemocy. Nie odpowiedzieli na pytanie, jak niezainteresowanych przyszłością zainteresować walką o nią. Wreszcie anarchistyczna absolutyzacja wolności w postaci likwidacji państwa, kapitalizmu czy zinstytucjonalizowanej religii była postulatem niedostosowanym do możliwości percepcji grupy ideologicznego odniesienia, ukształtowanej zgodnie z celami pożądanymi dla trwałości władzy w zhierarchizowanym świecie. Tak ukształtowany człowiek nie mógłby być zatem zdolny do wolnego myślenia, ale jednocześnie anarchiści wymagali od niego działań na rzecz wolności. Anarchizm zatem nie był wolny od utopijnych inklinacji¹⁷.

Wspólnym paradoksem aktywności nacjonalistów i anarchistów jest poziom racjonalności myślenia uczestników tych ruchów. W warunkach pewności racjonalne jest bowiem działanie dążące do wartości najwyższej cenionej, zaś w warunkach ryzyka – dążenie do najwyższej użyteczności oczekiwanej, czyli takiej wartości, która jest jednocześnie możliwie najwyższej ceniona i najbardziej prawdopodobna spośród możliwych rezultatów możliwych działań¹⁸. Nacjonaliści i anarchiści działając w warunkach ryzyka na rzecz wartości najwyższej cenionej (państwa narodowego, wolności zmaksymalizowanej), stają się nieracjonalni, kiedy dopuszczają się demonstracji z użyciem przemocy wobec siebie. Będąc jednakże aktywni na rzecz najwyższej użyteczności ich idei i wartości w warunkach ryzyka (np. poprzez pokojowe demonstracje, system komunikacji i propagandy, działalność wydawniczą i popularyzatorską), mogą być jednocze-

¹⁶ A. Durska, *Podwójna jaźń polskiego nacjonalizmu*, w: *Paradoksy polityki*, red. M. Karwat, Warszawa 2007, s. 233–244; zob. też P. Malendowicz, *Antysystemowe ruchy społeczne i partie polityczne w Polsce doby transformacji politycznej*, w: *Polska po 1989 roku. Ćwierć wieku przemian politycznych*, red. P. Malendowicz, Ł. Popławski, Piła 2014, s. 108–109.

¹⁷ P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny...*, s. 396.

¹⁸ M. Karwat, *Człowiek polityczny. Próba interpretacji marksistowskiej*, Warszawa 1989, s. 104; zob. też. P. Malendowicz, *Antysystemowe...*, s. 109.

śnie użyteczni dla systemu demokratycznego. Wskazują sfery polityki społecznej państwa, które są pomijane, zaniedbane i wypaczone¹⁹.

Podobna (ale różna) krytyka przemian globalizacyjnych

Zarówno nacjonałiści, jak i anarchiści sprzeciwiają się przemianom globalizacyjnym początku XXI w. i ich skutkom. I choć nacjonalistów i anarchistów można uznać za elementy szerokiego, heterogenicznego protestu antyglobalizacyjnego, to jednak należy wskazać, że jest on skuteczniejszy z innych przyczyn, w imię różnych wartości i w celu osiągnięcia innych rezultatów.

Nacjonałiści sprzeciwiają się promowaniu wzorca społeczeństw multikulturowych, wartościom właściwym demokracji liberalnej, międzynarodowemu kapitalizmowi oraz wpływom organizacji finansowych i korporacji transnarodowych na suwerenność państw, a także ponadnarodowym organizacjom politycznym, jak Unia Europejska, i militarnym, jak Pakt Północnoatlantycki. W *Deklaracji ideowej* Obóz Narodowo-Radykalny za fundament ideowy przyjął: „Opowiedzenie się za koncepcją Narodu organicznego i hierarchicznie zorganizowanego, w przeciwieństwie do zmitologizowanego dziś egalitaryzmu, który przyniósł rozkład tradycyjnych wspólnot i naturalnego porządku”, „Zwrócenie rodzinie, jako najcenniejszej części narodowej wspólnoty, jej podstawowych praw i wyłączności w decydowaniu o wychowaniu jej najmłodszych członków, które są obecnie zawłaszczane przez system socjal-liberalny usiłujący zrównać związek kobiety i mężczyzny z parą homoseksualną”, „Ułożenie stosunków z innymi nacjami wyłącznie poprzez prymat interesów Narodu i Państwa Polskiego, a nie państw obcych, międzynarodowych zrzeczeń i organizacji”, „Sprzeciw wobec narzucenia przez rządy panujące na terenie Unii Europejskiej i jej członków modelu społeczeństw multikulturowych, jako z gruntu fałszywego i niebezpiecznego”²⁰.

Narodowe Odrodzenie Polski za cel przyjęło m.in.: „wprowadzenie ścisłej kontroli banków (...)”, „wprowadzenie zakazu działania grup, organizacji, partii, ośrodków informacji i propagandy uprawiających polityczną prostytutkę

¹⁹ Tamże.

²⁰ Obóz Narodowo-Radykalny, *Deklaracja ideowa*, <https://www.onr.com.pl/deklaracja-ideowa/> (19.01.2016).

na rzecz obcych państw i istniejących poza Krajem struktur władzy – w pierwszym rzędzie dotyczy to tych, którzy prowadzą akcję na rzecz likwidacji Państwa Polskiego i wchłonięcia go przez Unię Europejską”, „usunięcie z terenu Państwa Polskiego obcych jednostek wojskowych – pozostając poza polską kontrolą, stanowią one zarówno zagrożenie wewnętrzne (możliwość siłowego narzucania Polsce obcych interesów), jak zewnętrzne (możliwość organizowania prowokacji przeciwko innym państwom z terenów polskich)”, „natychmiastowe zerwanie wszelkich działań »integracyjnych« z Unią Europejską, prowadzących do likwidacji Państwa Polskiego (...)”²¹.

Z kolei anarchiści w *Płaszczyźnie ideowej* Federacji Anarchistycznej analizowali: „Kapitalizm opiera się na ekonomicznym przymusie i społecznych nierównościach, zmuszających większość społeczeństwa do wyrzeczenia się własnych pragnień i rezygnacji z realizacji własnych potrzeb w imię interesów posiadaczy środków produkcji. Z racji, iż system kapitalistyczny nie jest w stanie zaspokoić potrzeb większości społeczeństwa na zadowalającym poziomie, a jego funkcjonowanie nieuchronnie prowadzi do koncentracji kapitału w rękach nielicznej mniejszości, rozwój kapitalizmu prowadzi zawsze do powstania konfliktu klasowego i aparatu represji, mających zabezpieczyć interesy klas dominujących”, „Jesteśmy przekonani, że konflikty zbrojne są nieodłącznym skutkiem i narzędziem działań państw kapitalistycznych i dlatego nie wierzymy w żadne deklaracje i sojusze (np. NATO), które miałyby zapobiegać wybuchaniu wojen”²².

Nadto anarchiści w swoich publikacjach zwracali uwagę na zagrożenia wolności ze strony uniformizacji kulturowej, korporacji wpływających na losy społeczeństw, organizacji międzynarodowych, w tym Unii Europejskiej, tworzącej swoiste „nadpaństwo” i degradację środowiska w imię zysków²³.

Dla nacjonalistów przesłanką krytyki globalizacji była jednak wartość narodu i państwa narodowego, które jednocześnie było ujmowane jako cel autoteliczny, przeciwstawiany dalekosiężnym wizjom konsekwencji procesów globalizacyjnych. Suwerenność państwa była przez nich interpretowana jako „antywi-

²¹ Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady programowe*, <http://www.nop.org.pl/zasady-programowe/> (19.01.2016).

²² *Płaszczyzna ideowa...*

²³ Zob. szerzej P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny...*

zja” globalizacji, a więc suwerenności elit finansowo-kapitałowo-politycznych. Anarchiści podjęli natomiast krytykę globalizacji w imię wolności jednostkowych, a ich celem miało być wprowadzenie globalne, ale suwerenne jednostkowo społeczeństwo, interpretowane jako zbiór indywidualów świadomych i niezależnych od wszelkiej władzy (w tym władzy jawnej – państwowej, lub anonimowej – korporacyjnej, instytucyjnej, kulturowej skupionej wokół jednej narracji).

Próby łączenia i kompilacji

Jedną z wielu prób połączenia przeciwstawności nacjonalizmu i anarchizmu podjął Brytyjczyk Troy Southgate. W swojej koncepcji politycznej odwoływał się do prekursorów anarchizmu w zakresie zakładanego celu, w swej antypaństwowości i wizji powstania małych wspólnot opartych na więziach społecznych. Podobnie jak anarchiści skrytykował globalizację opartą na podstawach kapitalizmu. Od anarchizmu poglądy Troya Southgate’a odróżniła jednak koncepcja separatyzmu rasowego i odrzucenia polityki wielokulturowości, krytyka obyczajowa skierowana na takie kwestie, jak aborcja, homoseksualizm, feminizm, demontaż tradycyjnej rodziny oraz subkulturowość punkowa²⁴.

Narodowi anarchiści dowodzą, że ich myśl nie jest oksymoronem. Powołują się w tym na historyczne próby łączenia idei narodowej z anarchistyczną, czego przykładem jest słowianofilska koncepcja Michaiła Bakunina czy wizja mutualistycznego społeczeństwa bezpieczeństwa Pierre’a Josepha Proudhona.

Do idei narodowej odwoływali się także anarchiści, których określić można mianem narodowych lub regionalistycznych. Narodowy anarchizm i anarchizm narodowy nie są jednak tym samym. Nacjonałiści narodowi podejmują próby łączenia elementów nacjonalizmu z elementami anarchizmu. Z kolei anarchiści narodowi, których myśl nie jest oparta na nacjonalizmie, traktują wspólnoty narodowe bądź regionalne jako bazę społeczną do realizacji celów anarchistycznych. Grupy anarchistów, upatrujących w narodzie, wspólnocie regionalnej lub lokalnej możliwości działań na rzecz „uwolnienia się” od omnipo-

²⁴ Zob. A.T. Witzak, *Narodowy anarchizm Troya Southgate’a*, <http://www.konserwatyzm.pl/publi-cystyka.php/Artykul/3408/> (18.08.2010); A.T. Witzak, *Narodowy anarchizm Troya Southgate’a*, <http://kronikanarodowa.blog.pl/id,6227861,title,Idea-Adam-T-Witzak-Narodowy-anarchizm-Troya-Southgatea,index.html?smoybbtticaid=616540> (19.01.2016); zob. też P. Malendowicz, *Ruch anarchistyczny...*, s. 290–295.

tencji państwa, działały na początku XXI w. we Francji, na Litwie i w Hiszpanii. Ich aktywność łączyła się ze specyficznym interpretowanym patriotyzmem lokalnym i pojęciem narodu, bynajmniej nie etnicznego, ale związanego wspólnotą „bytności” oraz świadomością i poczuciem związku z terytorium i ludźmi²⁵.

Formy aktywności. Siła i znaczenie ruchów

Anarchiści w Polsce na początku XXI w. zorganizowali się przede wszystkim w sekcjach Federacji Anarchistycznej, która powstała pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. Działali ponadto w strukturach związków zawodowych i licznych strukturach autonomicznych. Główną formą ich aktywności było tzw. squatowanie (zamieszkiwanie opuszczonych budynków), udział w demonstracjach, wydawanie czasopism i broszur, prowadzenie stron internetowych.

Nacjonałiści polscy zrzeszeni byli w organizacjach i partiach politycznych, a także w kręgach redakcyjnych czasopism i portali internetowych. Zaangażowali się w liczne przedsięwzięcia manifestacyjne, w tym przede wszystkim w Marsz Niepodległości w Warszawie (współorganizowany przez Obóz Narodowo-Radykalny) oraz Marsz Patriotów we Wrocławiu (organizowany przez Narodowe Odrodzenie Polski).

Kierując się logiką liczb, należy uznać, że ani nacjonałiści, ani anarchiści, jako ruchy nieliczne w porównaniu do dominujących partii politycznych, nie stanowiły na początku XXI w. ruchów silnych. Logika szkód wskazuje, że szkody czynione przez nacjonalistów i anarchistów miały charakter incydentalny, ograniczający się do wystąpień podczas obchodzonych przez nich świąt. Logika świadectwa nakazuje analizowanie ruchów w kontekście zaangażowania ich uczestników. Ich aktywność, choć nadnormalna, nie daje jednak świadectw, za którymi masowo podążaliby inni, potencjalni sympatycy ruchu. Zgodnie z logiką przywództwa ruchy te nie dysponowały także silnym przywództwem i liderami, których można byłoby nazwać charyzmatycznymi. Ruchy te jednak wykorzystywały sprzeczności demokracji, działając zgodnie z jej logiką, a więc korzystając z jednej z jej zasad – zasady pluralizmu. Logika prowokacji wskazuje zaś, że ruchy te korzystają z niej również incydentalnie, poprzez prowokacyjne akty podczas obchodów świąt narodowych. W Polsce do przeszłości należą pro-

²⁵ Tamże.

wokacje anarchistów działających w ramach Ludowego Frontu Wyzwolenia na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., a plany aktów przemocy z 2016 r. stanowią skutecznie neutralizowane incydenty. Na aktywność tych ruchów może wpłynąć jednak otoczenie społeczne, a w szczególności poczucie niezadowolenia i pauperyzacja społeczna. Nacjoniści dysponują jednak ograniczonymi zasobami, które mogliby wykorzystać w walce o władzę, zaś anarchiści nie dysponują takimi zasobami, zwłaszcza finansowymi, niemal w ogóle. Również ich powiązania międzynarodowe mają ograniczony zasięg, a to z powodu nieaktywności Międzynarodówki Anarchistycznej i aorganizacyjności anarchizmu oraz nikłej aktywności międzynarodowych organizacji zrzeszających nacjonalistów, konfliktów między nimi i odżywiających zadawnionych sporów narodowych. Inaczej jest jednak ze współpracą polskich nacjonalistów z partiami politycznymi w państwach, w których nacjoniści posiadają liczne reprezentacje parlamentarne²⁶.

Bibliografia:

Źródła:

Illich I., *Spółczesność bez szkoły*, Warszawa 1976.

Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady ideowe nacjonalizmu*, <http://www.nop.org.pl/zasady-ideowe-nacjonalizmu/> (19.01.2016).

Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady programowe*, <http://www.nop.org.pl/zasady-programowe/> (19.01.2016).

Obóz Narodowo-Radykalny, *Deklaracja ideowa*, <https://www.onr.com.pl/deklaracja-ideowa/> (19.01.2016).

Płasczyzna ideowa Federacji Anarchistycznej, <http://federacja-anarchistyczna.pl/plasczyzna> (19.01.2016).

Schoenebeck H. v., *Wolność od wychowania*, Kraków 2008.

²⁶ Zob. szerzej P. Malendowicz, *Ekstremizm polityczny...*, s. 151–169.

Literatura:

Bäcker R., *Mity PRL i Polski Ludowej w świadomości społecznej*, w: *Wychowanie a polityka. Mity i stereotypy w polskiej myśli społecznej XX wieku*, red. W. Wojdyło, Toruń 2000.

Bäcker R., *Nietradycyjna teoria polityki*, Toruń 2011.

Durska A., *Podwójna jaźń polskiego nacjonalizmu*, w: *Paradoksy polityki*, red. M. Karwat, Warszawa 2007.

Karwat M., *Człowiek polityczny. Próba interpretacji marksistowskiej*, Warszawa 1989.

Malendowicz P., *Antysystemowe ruchy społeczne i partie polityczne w Polsce doby transformacji politycznej*, w: *Polska po 1989 roku. Ćwierć wieku przemian politycznych*, red. P. Malendowicz, Ł. Popławski, Piła 2014.

Malendowicz P., *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa i ład międzynarodowy*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 33, 2015.

Malendowicz P., *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013.

Marsh D., Stoker G., *Teorie i metody w naukach politycznych*, Kraków 2006.

Porta D. della, Diani M., *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, Kraków 2009.

Radomski G., *Polityk-wychowawca. Model działacza politycznego w publicystyce Narodowej Demokracji w latach 1918-1926*, w: *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, red. G. Radomski, K. Kalinowska, Toruń 2003.

Słownik Języka Polskiego, *Paradoks*, <http://sjp.pl/paradoks> (19.01.2016).

Szulakiewicz M., *Wprowadzenie*, w: *Wolność w epoce poszukiwań*, M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Toruń 2007.

Witczak A.T., *Narodowy anarchizm Troya Southgate'a*, <http://www.konserwatywizm.pl/publicystyka.php/Artykul/3408/> (18.08.2010).

Witczak A.T., *Narodowy anarchizm Troya Southgate'a*, <http://kronikanarodowa.blog.pl/id,6227861,title,Idea-Adam-T-Witczak-Narodowy-anarchizm-Troya-Southgatea,index.html?smoybbtticaid=616540> (19.01.2016).

**Nationalism and anarchism.
The comparative analysis of the political thought
and the movement**

The main issues of this article are: anarchism as a political thought, in which the idea of freedom is the superior principle, and nationalism, in which the main values are the nation and the national state. The aim of this article is to find differences and similarities between these trends of the political thought. This article described the anarchist movement and nationalist political parties in Poland at the beginning of 21st century.